

KASBIY TAFAKKUR-ZAMONAVIY O'QITUVCHI KOMPETENTLIGINING TAYANCH NEGIZI.

Gulnoz Negmatovna Kurbanova - p.f.d (DSc) pedagogika, psixologiya va tillar kafedrası mudiri, Buxoro tibbiyot instituti

Annotatsiya. Mazkur maqolada kasbiy tafakkur tushunchasi, uning mohiyati, zamonaviy o'qituvchining shaxsiy hamda kasbiy faoliyat tizimida tutgan o'rni shuningdek, kasbiy tafakkurni rivojlantirish yo'llari to'g'risida fikrlar bayon etilgan.

Аннотация. В данной статье описывается понятие и сущность профессионального мышления, его роль и место в системе личностно-профессиональной деятельности современного педагога, также способы развития профессионального мышления.

Abstract. This article describes the concept and essence of professional thinking, its role and place in the system of personal and professional activities of a modern teacher, as well as ways to develop professional thinking.

Kalit so'zlar: tafakkur, kasb, muloqot, bo'lajak o'qituvchi, rivojlanish, tarbiya, xususiyat, mezon, kompetentlik, natija.

Ключевые слова: мышление, профессия, общение, будущий учитель, развитие, образование, характеристика, критерий, компетентность, результат.

Keywords: thinking, profession, communication, future teacher, development, education, characteristic, criterion, competence, result.

Mamlakatimizda olib borilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar va o'zgarishlar davrida alohida e'tibor bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashga qaratilib, o'z navbatida ular talaba shaxsini shakllantirish, dunyoqarashini kengaytirish hamda ijodiy imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishga mas'ul hisoblanadilar. Oliy ta'lim muassasalari zamonaviy talabalari kasbiy tafakkurini rivojlantirish muammosining dolzarbligi shundaki, bo'lajak o'qituvchining tafakkuri murakkab ichki psixologik faoliyat sifatida uning kelajakdagi kasbiy yetukligini belgilaydigan mezon bo'lib xizmat qilishi lozim.

O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi¹ mazkur sohadagi yangi islohotlar uchun debocha vazifasini bajarib beradi.

Ushbu hujjatga intellektual taraqqiyotni jadallashtirish, raqobatbardosh kadrlar tayyorlash, ilmiy va innovatsion faoliyatni samarali tashkil etish hamda xalqaro hamkorlikni mustahkamlash maqsadida fan, ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasini

¹ "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 08.10.2019 yildagi PF-5847-son Farmoni. <https://lex.uz/ru/docs/-4545884>

rivojlantirish singari vazifalar asos qilib olindi. Konsepsiya mazmuni mamlakatimiz oliy ta'lim tizimini isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini aks ettiradi. Unda oliy o'quv yurtlarida qamrov darajasini kengaytirish hamda ta'lim sifatini oshirish, raqamli texnologiyalar va ta'lim platformalarini joriy etish, yoshlarni ilmiy faoliyatga jalb qilish, innovatsion tuzilmalarni shakllantirish, ilmiy tadqiqotlar natijalarini tijoratlashtirish, xalqaro e'tirofga erishish hamda boshqa ko'plab aniq yo'nalishlar belgilab berilgan. Bularning barchasi ta'lim jarayonini yangi sifat bosqichiga ko'tarish uchun xizmat qiladi.

Shaxsning kasbiy kamoloti masalasi uning hayotida muhim o'rin tutadigan faoliyat yo'nalishidir. Bu faoliyat yo'nalishini to'g'ri tanlash va belgilash keng ko'lamdagi shaxsiy muammolarni hal etishga olib keladi.

Kasb tanlash – kasb talablaridan kelib chiqib, bir qancha variantlar orasidan shaxsiy xususiyatlari va xislatlari ustuvorligiga ko'ra munosibrog'ini tanlashni bildiradi. Kasb tanlash kasbiy yo'nalganlikka nisbatan bir muncha murakkabroq jarayon. Chunki shaxsda kasbga xos xususiyatlar – muayyan kasbni egallashga tayyorgarlik (bilim, tajriba, dunyoqarash doirasining kengligini) darajasining mavjudligini aniqlash talab etiladi.

Kasbiy shakllanish va kasbiy faoliyat muammolarini tadqiq etish dolzarb va keng qamrovli psixologik - pedagogik muammo sifatida baholash uchun barcha asoslar mavjud.

Hozirgi zamon o'qituvchisining asosiy fazilatlari – o'z kasbiga sodiqligi, e'tiqodliligi, o'z kasbini sevishi uni boshqa kasb egalaridan ajratib turadi. Chunki ta'lim muassasasida ta'lim-tarbiya ishining yuqori saviyada olib borilishi faqat o'qituvchi, uning kasbiy tayyorgarligiga bog'liqdir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev mamlakatimizni 2016-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017-yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruzasida quyidagini ta'kidlaydi: «Yana bir muammoni hal etish ham o'ta muhim hisoblanadi: bu – pedagoglar va professor-o'qituvchilar tarkibining professional darajasi, ularning maxsus bilimlaridir. Bu borada ta'lim olish, ma'naviy-ma'rifiy kamolot masalalari va haqiqiy qadriyatlarni shakllantirish jarayonlariga faol ko'mak beradigan muhitni yaratish zarur»¹.

Bugungi o'qituvchi o'z kasbining mohir ustasi sifatida, o'z burchiga sodiq, shaxsiy manfaatidan ko'ra xalq manfaatini ustun qo'yib, zimmasidagi vazifani bajaradigan kompetentli shaxs bo'lishi lozim. Bu borada o'qituvchilar o'z ustida tinmay ishlashlari, jismoniy, ruhiy va kasbiy jixatdan tayyorgarliklari yuqori darajada bo'lishiga erishishlari talab etiladi.

¹ Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартибинтизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қоидаси бўлиши керак. – Т.: «Ўзбекистон», 2017. –45-б.

O'qituvchi shaxsiga qo'yiladigan muhim talablardan biri shuki, u o'zi o'qitayotgan predmetlarni chuqur bilishi, uning metodikasini o'zlashtirib olgan bo'lishi zarur. Predmet va uning nazariyasini chuqur bilish, uni qiziqarli qilib talabalarga yetkaza olish bolalarning shu predmetga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi, o'qituvchining obro'sini oshiradi. Talabalar o'qituvchining o'z bilimlarini bolalarga yetkaza olish imkoniyatlarini qadrlabgina qolmay, balki uning fidoyiligini ham qadrlashadi. O'qituvchining yuksak madaniyati, uning teran bilim doirasi (ayniqsa, O'zbekiston mustaqillikka erishgandan so'ng xalqimizning o'z tarixi, madaniyati, urf-odatini o'rganish, bilishga bo'lgan qiziqishi ortib borayotgan davrda) ta'lim-tarbiya ishlarining muvaffaqiyatli kechishiga yordam beradi.

Hozirgi zamon o'qituvchisi milliy qadriyatlarimizni bilibgina qolmay, keng otanalar jamoatchiligi ichida, ta'lim muassasasida uning otashin targ'ibotchisi ham bo'lishi kerak.

Ijtimoiy taraqqiyotni ro'yobga chiqarish uchun mamlakatimizda yuqori malakaga ega bo'lgan mutaxassislarini tayyorlash va ularni jahon andozalariga mos bilim ko'nikma va malakalarga ega bo'lishlarini ta'minlash zarur. Shiddat bilan rivojlanib borayotgan fan va texnikaning bugungi kun taraqqiyotiga javob berish uchun keng saviyali, bilimdon, o'z kasbining fidoiy kishisini kamol toptirish orqali davlatimizda bozor iqtisodiyotiga bardosh beradigan, raqobatbardosh mahsulotlar yaratuvchi kasb egalarini shakllantirish joiz. Toki ular davr talablariga og'ishmay javob beradigan, qiziqishi keng, malakasi mustahkam, xotirasi barqaror, fikr yuritishi puxta, izlanuvchan, mehnatsevar, vatanparvar, iymone'tiqodli insonlar bo'lib voyaga yetishsin.

Bizning dunyoni, uning sir-asrorlarini tushunishimizning zaminida narsa va hodisalarning biz uchun shaxsiy aloqasi, ahamiyatligi darajasi yotadi. Ana shunday dunyoni tushunishimiz, anglashimiz va unga ongli munosabatimizni bildirib, izhor qilishimizga aloqador bilish jarayoni psixologiyada **tafakkur, fikrlash** deb ataladi.

Tafakkur – inson ongining bilish ob'ektlari hisoblanmish narsa va hodisalar o'rtasida murakkab, har tomonlama aloqalarning bo'lishini ta'minlovchi umumlashgan va mavhumlashgan aks ettirish shaklidir.

Y.Kornilov kasbiy tafakkurni kasbiy faoliyat jarayonida kasbiy vazifalarni yechishdagi inson tafakurining namoyon bo'lishi deb hisoblasa, D.Kavtaradze amaliy kasbiy vazifalarni hal etishda iqtidor ko'nikmalarni hosil qiladigan kompetent tafakkur deb belgilaydi.

O.Tixomirov kasbiy tafakkurni kasbiy ijodiy topshiriqlarni yechishga qaratilgan turli tuman evristik usullarni o'zida mujassamlashtiradi, Yu.Kulyutkin esa ijodiy xarakterga ega tafakkurning yuksak darajadagi kasbiy rivojlanishi jarayoni deb ta'rif beradilar.

M.Kashapov fikricha kasbiy tafakkur bu kasbiy faoliyatda yuzaga keladigan qiyinchiliklarni topish, o'rganish, barataraf etishning yuqori darajadagi bilish jarayonidir. Ko'rinib turibdiki adabiyotlar tahlili natijasi "kasbiy tafakkur" tushunchasining turli xil talqin etilishi uning tuzilishi va tarkibiy qismlari bo'yicha bir xil aniq fikr mavjud emasligini ko'rsatmoqda².

Bizning fikrimizcha kasbiy tafakkur- bo'lajak o'qituvchining jamiyatdagi ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy-ma'rifiy jarayonlar mazmunini anglagan holda, unda faol ishtirok etishi hamda egallangan kasbiy tajribani qo'llash orqali, tanlangan kasbi bo'yicha mantiqiy fikrlash jarayonida pedagogik vazifalarni yechishga qaratilgan faoliyatni amalga oshirishga oid shaxsiy-kasbiy fazilatlarning tarkib topishidir.

Kasbiy tafakkurni rivojlantirish inson kasbiy yetuklik jarayonining muhim tarkibiy qismi sifatida uning muvafaqiyatli kasbiy faoliyat olib borishiga imkon beradi. Kasbiy tafakkurni rivojlantirishda asosiy o'rinni oliy ta'lim muassasalaridagi ta'lim-tarbiya olish jarayoni egallab, bu jarayonda bo'lajak mutaxassisning kasbiy yetuklikka erishish yo'liga muhim poydevor qo'yiladi.

Oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tafakkurini maqsadli yo'naltirilgan holda rivojlantirishning ba'zi jihatlari L.Jalilova, Y.Osipova, N.Stepanova, B.Lomov, N.Kuzminlarning tadqiqotlarida o'rganilgan.

Mazkur tadqiqotchilar bo'lajak o'qituvchilar kasbiy tafakkurini rivojlantirishni tafakkurning mantiqiy madaniyatini rivojlantirish, aniq pedagogik vaziyatlarda pedagogik hamda psixologik nazariyalar, kategoriyalar, tamoyillar va qonuniyatlarni qo'llash ko'nikmalarini egallash, pedagogik intuitsiyani rivojlantirish, dialektik tafakkur asoslarini va ilmiy tafakkur metodlarini egallash, kasbiy refleksiya qobiliyatlarini egallash, talabalar bilan samarali muloqot ko'nikmalarini egallash hamda tor mutaxassisligi dorasidagi ilmiy tafakkur ko'nikmalarni hosil qilish bilan bog'liq holda o'rganganliklari diqqatga sazovordir.

Tafakkur ko'pgina fan sohalari (falsafa, mantiq, jamiyatshunoslik, pedagogika, fiziologiya, kibernetika, biologiya)ning tadqiqot obyekti hisoblanadi. Psixologiyada tafakkur voqelikni umumlashtirish darajasiga, muammoni yechish vositasi xususiyatiga, holatlarning inson uchun yangiligi, shaxsning faollik ko'rsatish darajasiga ko'ra bir necha turlarga (ko'rgazmali harakat, ko'rgazmali-obrazli, amaliy, nazariy, ixtiyoriy, ixtiyorsiz, mavhum, ijodiy va h.k.) ajratib tadqiq qilinadi. Ijtimoiy hayotda, ta'lim jarayoni va ishlab chiqarishda odamlar o'rtasidagi aloqa va munosabatlar ham tafakkur yordamida namoyon

² Корнилов Ю.К. О зарождении и развитии мыслительного процесса в педагогической деятельности /Ю.К. Корнилов // Психология педагогического мышления: теория и практика. – М.: ИП РАН, 1998. – С. 3-8.

bo'ladi. Jamoada tanqidiy qarash, o'zini o'zi tanqid, baholash, tekshirish, o'zini o'zi tekshirish, nazorat qilish, o'zini o'zi nazorat qilish, guruhiiy mulohaza yuritishdan iborat tafakkur sifatlari vujudga keladi. Insonning inson tomonidan idrok qilinishi ham tafakkur bilan uzviy aloqadadir. Ijodiy ishlar, kashfiyotlar, ixtirolar, takliflar tafakkurning mahsuli hisoblanadi. Psixologiya tafakkurning filogenetik (insoniyat paydo bo'lishi davri), ontogenetik (kishi umri davomida) bilishga oid tarixiy jihatlarini ham o'rganadi. Hozirgi zamon fanining juda ko'p murakkab masalalari tafakkurdagi mantiqiy jarayonlarni yanada chuqurroq o'rganishni taqozo etmoqda³.

Tafakkur – miya faoliyati bo'lib, u tufayli inson, so'zlar va obrazlar yordamida o'z organizmining turli-tuman holatlarini hamda borliqda real mavjud va mavhum jismlar va hodisalarni ko'z oldiga keltirishi va ifodalashi mumkin. Tafakkurning umumiy tasnifidan ko'rinib turibdiki, odam miya faoliyatining ushbu bosh funksiyasida so'zlar va obrazlar, ya'ni organizmning turli-tuman faoliyati bilan to'g'ridan-to'g'ri va so'z orqali ta'sirlanishning hamkorligi orqali shakllangan vaqtli aloqalar muhim rol o'ynaydi. Bunda, vaqtli aloqalar tafakkurning fiziologik apparati, uning tahlilli-sintetik mexanizmi hisoblanadi

Mustaqil shaxs insonparvar, demokratik jamiyatda mavjud bo'lgan obyektiv shart-sharoitlar va subyektiv omillarning ta'siri natijasida qaror topadi. Mustaqil shaxsning shakllanishida ob'ektiv shart-sharoitlar hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lsa-da, subyektiv omillar: oila, maktabgacha tarbiya muassasalari, umumiy ta'lim maktablari, o'rta maxsus va oliy o'quv yurtlari, mehnat jamoalari, mahallalar, siyosiy partiyalar, madaniy-ma'rifiy uyushmalar va boshqa jamoat tashkilotlarining hamkorlikda, yagona dasturga asoslangan tarbiyaviy-mafkuraviy ishlarining ta'siri beqiyosdir.

Mustaqil shaxs uch asosiy komponentni: mustaqil fikrlashni, mustaqil ishlashni va mustaqil yashashni o'zida mujassamlashtiradi. Ushbu komponentlar mustahkam hamkorlikda faoliyat ko'rsatib, shubhasiz, biri ikkinchisiga ta'sir o'tkazib turadi. Lekin shaxs mustaqilligi, eng avvalo, uning fikr-mulohaza yuritish kobiliyatiga bog'liq bo'ladi. Xuddi shu qobiliyat tufayli inson o'zi ko'rgan, bilgan, eshitgan, atrofida sodir bo'layotgan hodisalar, voqealar, jarayonlarning mohiyatini, ularning to'g'ri yoki noto'g'ri, chin yoki yolg'onligini aniqlaydi. Aniqroq qilib aytganimizda, inson xuddi shu qobiliyat tufayli kundalik turmushida vujudga kelgan muammolar yechimini topadi.

Muayyan mazmundagi vazifalar va muammolarni hal qilishda turli tafakkur turlarining o'ziga xos xususiyatlari va namoyon bo'lish darajalari inson ongining

³ O'zbekiston milliy ensiklopediyasi 8-tom.299 b

xususiyatlari (chuqurlik, kenglik, moslashuvchanligi, tanqidiy mushohada, tezlik va mustaqilligi) haqida fikr yuritish imkoniyatini beradi.

Aqliy fazilatlarining o'ziga xos uyg'unligi turli muammolarni hal qilishda barqaror namoyon bo'lishi orqali insonning tafakkur uslubini xarakterlaydi. Sintetik, idealistik, pragmatik, analitik, real fikrlash uslublari ajratiladi.

Shunday qilib, "kasbiy tafakkur" tushunchasi fanda umumiy qabul qilingan aniq ta'rifga ega bo'lmasdan, u yoki bu kasbiy faoliyatni amalga oshirish jarayonida mutaxassisning yetuklik darajasini belgilovchi tafakkur shakli sifatida namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб интизом ва шахсий жавобгарлик - ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак. – Т.: «Ўзбекистон», 2017. -45-б.
2. O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 08.10.2019 yil PF-5847-son Farmoni. <https://lex.uz/ru/docs/-4545884>
3. "2022-2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида"ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг 28.01.2022 йилдаги ПФ-60-сон Фармони. <https://lex.uz/docs/5841063>
4. Корнилов Ю.К. О зарождении и развитии мыслительного процесса в педагогической деятельности /Ю.К. Корнилов // Психология педагогического мышления: теория и практика. – М.: ИП РАН, 1998. – С. 3-8.
5. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi 8-tom.299 b
6. Г.Н.Курбанова.Педагогик мулокот воситасида талабалар касбий тафаккурини ривожлантириш Монография."Дурдона", Бухоро-2021.
7. Kurbanova G.N. Pedagogical and psychological bases on developing students' professional thinking in medical pedagogical education. International Journal of Psychosocial Rehabilitation, Vol. 24, Issue 06, 2020. 3059-3067
8. Kurbanova G.N. The role of ancestral heritage in the development of professional thinking of future professionals International Scientific Journal Theoretical & Applied Science p-ISSN: 2308-4944 (print) e-ISSN: 2409-0085 (online) Year: 2020 Issue: 01 Volume: 81 Published: 30.01.2020 <http://T-Science.org> . SOI: 1.1/TAS DOI: 10.15863
9. Курбанова Г.Н. Развитие профессионального и оперативного мышления будущих специалистов в образовательном процессе. Neurodynamics журнал

клинической психологии и психиатрии// Т.2 №1.2020, 50-56.ISSN 2658-.7955

Адрес: <https://smu.psychiatr.ru/neurodynamics>

